

Recenzió

Tóth Ágoston

Maróthy Szilvia:
Digitális Bölcsészet: A szövegtől az adatig

Budapest: Akadémiai Kiadó, online (MeRSZ), 2020

Maróthy Szilvia *Digitális Bölcsészet: A szövegtől az adatig* című könyve az Akadémiai Kiadó *Betekintés* sorozatában jelent meg 2020-ban. A szerző irodalom- és kultúratudományok tudományágban doktorált, a *Digitális Bölcsészet* folyóirat¹ alapító tagja és felelős szerkesztője.

A digitális bölcsészet területén végzett munka a szerző szóhasználatával élve *inter- és transzdiszciplináris* jellegű. Ez egyszerre jelenti azt, hogy az alkalmazott eljárások (például a digitális szöveggondozás, adatvizualizáció) több bölcsészettudományi területen is felhasználhatók, és azt, hogy a digitális bölcsészet művelése, alkalmazása különböző területeken is járasságot igényelhet, egy vagy több megcélzott hagyományos területen (például irodalomtudományon, nyelvészetben, történettudományon) kívül jellemzően informatikában, matematikában.

A tárgyalt területre eső fejlesztések, kutatások nem mindig kerülnek digitális bölcsészetként címkézésre. Ennek korábban az volt az oka, hogy a digitális bölcsészet megnevezése és intézményesülése időbe telt, ma pedig tudományszervezési, kutatásfinanszírozási okok dominálnak: a digitális bölcsészeti kutatásokra ma is jellemző, hogy egy-egy hagyományos tudományág saját infrastruktúráját használva, annak kiadványaiban és konferenciáin mutatják be őket, például a történettudomány, irodalomtörténet, nyelvészet, zenetudomány különböző fórumain. Az, hogy a digitális bölcsészet a hagyományos területeken átívelő kutatási programként megjelent, a terület életét szervező közösségek létrejöttek, és saját rendezvényeket is szerveznek, új lehetőséget teremt tudásmegosztásra, publikálásra, amely a hagyományos diszciplínák számára is előny, hiszen így más területek megoldásai, tapasztalatai hatékonyabban, szervezettebb módon ismerhetők meg és adaptálhatók.

A digitális bölcsészet – mint a legtöbb terület, ahol az információtechnológia fontos szerepet játszik – a technológia fejlődésével együtt bővül, változik. Jelenlegi gyakorlatában is különböző korú és bonyolultságú informatikai eszközrendszerre támaszkodik az egyszerűbbnek tekinthető lokális adattárolási, adatbáziskezelési feladatoktól a webes technológiákon keresztül a mélytanuláson alapuló mesterséges intelligenciáig. Ezek a megoldások a felhasználókat (ebben az esetben a bölcsészettudományok kutatóit, alkalmazóit) különböző módokon szolgálják ki: míg néha könnyen elsajátítható, grafikus felhasználói felületen keresztül érhetők el, máskor összetettebb informatikai ismeretekre is szükség van, például jelölőnyelvek használatára, SQL lekérdezések összeállítására, reguláris kifejezések alkalmazására vagy programozásra. Maróthy

¹ <https://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszett>

könyve ezt a helyzetet is bemutatja, de nem elsősorban technológiákra, hanem célokra, projektekre, eredményekre, alkalmazásokra fókuszál. A szerző rámutat a kvantitatív és kvalitatív megközelítések különbözőségére is, előbbire a szövegfeldolgozást és az adatbáziskezelést, utóbbira – többek közt – az adatvezérelt elemzéseket felhozva példaként.

A fentiek miatt a szerző egy komplex feladatot old meg, amikor a digitális bölcsészet történetének és kiemelkedő eredményeinek az áttekintését vállalja, még úgy is, hogy elsősorban a magyarországi eredményekre fókuszál.

Maróthy három célratoró, bevezető jellegű fejezetben (*Bevezetés, Digitális bölcsészet: eszköz-tár vagy új tudományág?*, valamint *A digitális bölcsészet mint közösség* címek alatt) definiálja a digitális bölcsészet területét. Felhívja figyelmünket arra, hogy kezdetben vitatott volt, hogy a bölcsészettudomány módszerei, eredményei „gépesíthetők-e”, formalizálhatók-e egyáltalán. Van olyan álláspont, mely szerint a digitális bölcsészet egy paradigmaváltás eredménye, míg más vélemény szerint csupán új eszközök használatát jelenti a bölcsészettudomány hagyományos területein. Bármelyik nézőpontból vizsgáljuk, mára a digitális bölcsészet egy gazdag tudományos életet élő, színes terület. Mindez arra emlékeztet, amikor a korpusz-nyelvészet státuszáról értekeztünk különböző nyelvészeti fórumokon; arról, hogy egy módszer-ről, eszközzerről vagy önálló nyelvészeti szakterületről van-e szó. Mára a korpusznyelvészet szerves részévé vált a nyelvészeti kutatásoknak, legyenek azok elméleti vagy alkalmazott jellegűek, vagy éppen a mesterséges intelligencia területén végzett fejlesztések, és az sem vált ki ellenérzést, ha önállóan, saját jogán kutatjuk és oktatjuk.

Maróthy könyvében a *Rövid történet* című fejezet eredettörténeti ismertető, mely az 1950-es évekig visz minket vissza a digitális bölcsészet történetében. Jean-Claude Gardin munkásságának áttekintésével kezd, majd a tudományterület nemzetközi intézményesülésének lassú folyamatát mutatja be, végül ismerteti a korai magyarországi kutatásokat a következő területeken: *történettudomány* (Benda Gyula munkásságára fókuszálva), *nyelvészet* (kitérve Papp Ferenc szerepére, aki a Kossuth Lajos Tudományegyetem – a mai Debreceni Egyetem – tanszékvezető egyetemi tanára volt három évtizeden keresztül, a magyar szókinccs számítógéppel segített elemzésében és dokumentálásában elévülhetetlen eredményeket ért el, valamint hangsúlyozta a nyelv szerkezetének matematikai módszerekkel történő elemzésének fontosságát), *zenetudomány* (említve Prószyák Gábornak és az MTA Népzene kutató Csoportjának a népzene kutatás területén végzett munkáját) és *irodalomtörténet* (itt elsősorban Horváth Iván, illetve az ELTE Bölcsészettudományi Informatika Önálló Program szövegkiadási munkáját ismertette az 1970-es évekig visszamenően).

A következő fejezet, melynek címe *Kutatási irányok*, egy olyan áttekintést nyújt, ami átível a különböző bölcsészeti tudományterületeken, és a digitális bölcsészet csomópontjaira fókuszál. A szerző mindegyik területen kitér fejlesztésekre, alapvetőbb technikai részletekre is, sok-sok hazai és nemzetközi eredményre, néhány kudarccal végződő vállalkozásra. Az első szakasz a *digitális szöveggondozás*; a szerző itt tárgyalja a digitális (elektronikus és hálózati) szövegkiadás fogalmát, a Szöveggódló Kezdeményezést (TEI) és a szöveggódlás általánosan elterjedt eszközeit (SGML, XML, HTML, stand-off annotáció), az ezekkel elért hazai eredményeket felidézve. Ezután következik a *kutatási adatbázisokról, tudástárakról* szóló szakasz, mely bemutatja a tudásrendszerező eszközök gyakori típusait, utána főként a magyar weben publikált kutatói adatbázisokat tekinti át, kitérve a TÁRKI által létrehozott adattárakra, a régi magyar vers számítógépes repertóriumára (RPHA), a Linking Latin (LiLa) projektre és az Osztrák Tudományos Akadémia APIS fejlesztésére. A *komplex kutatókörnyezetek, archiválás és tudásmegosztás* című szakasz olyan ismert projekteket hivatkozik, mint például a DARIAH,

CULTURA, OMEKA. Külön alfejezetet kapott a *számítógépes szövegelemzés* (ide sorolva a természetes nyelvi feldolgozást, az NLP-t, mely önálló kutatási területként is jól ismert, jól szervezett, és nagy figyelmet kap), valamint az *adativizáció és hálózattudomány*, ami a digitális bölcsészet egyik olyan területe, amely több (bölcészettudományi és más) diszciplína művelőinek ad hatékony hozzáférést az adatokhoz. A fejezet utolsó szakasza a *mesterséges intelligencia a bölcészettudományban* címet viseli. Egyrészt örömteli, hogy a szerző a nagy nyelvi modellek (jelesül a ChatGPT) térhódítása előtt is meglátta a téma fontosságát, és az 1950-es évekig (Alan Turing munkásságáig) visszamenőleg érdekes történeti visszapillantást nyújt, másrészt a könyv kiadása óta nagyon sok új eredmény keletkezett ezen a területen, és a mesterséges intelligencia lehetséges szerepéről és megvalósításáról korábban kialakított elképzeléseink is gyökeresen megváltoztak – izgalmas kérdés, hogy a generatív mesterséges intelligencia hogyan befolyásolja majd a digitális bölcsészet fejlődését.

Az utolsó fejezet, melynek címe *A digitális bölcsészet nyelve*, problémaként mutatja be azt, hogy a szakirodalom – a digitális bölcsészet területén is – túlnyomórészt angol nyelvű. Egyúttal a soknyelvűség mellett foglal állást, melynek megvalósításához a szerző hozzájárul az itt ismertetett, magyar nyelvű kötetével.

Főleg tankönyvekben látott megoldással élve teljes irodalomjegyzék (és tételeinek hivatkozása) helyett egy rövid *ajánlott irodalom* szakaszt tartalmaz Maróthy könyve, valamint egy bővített irodalomjegyzék elérhető a <https://doi.org/10.5281/zenodo.4375312> címen elektronikus mellékletként. A terület ismert tankönyvei (például Gardiner & Rusto 2015, Drucker 2021) angol nyelvűek; az itt bemutatott kötet nem tankönyv jellegű, de természetesen oktatási célra is felhasználható.

Maróthy Szilvia *Digitális Bölcsészet: A szövegtől az adatig* című könyve a bölcsészek széles köre számára értékes, informatív, bemutatja a területen végzett munka széles spektrumát, és a magyarországi digitális bölcsészeti kutatásokról egyedülálló áttekintést ad. A kötet elektronikus formában elérhető az Akadémiai Kiadó MeRSZ platformján a <https://mersz.hu/marothy-a-szovegtol-az-adatig> címen.

Irodalom

Drucker, J. (2021): *The Digital Humanities Coursebook: An Introduction to Digital Methods for Research and Scholarship*. London and New York: Routledge.

<https://doi.org/10.4324/9781003106531>

Gardiner, E. & Musto, R. (2015): *The Digital Humanities: A Primer for Students and Scholars*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139003865>

Maróthy Sz. (2020): *Digitális Bölcsészet: A szövegtől az adatig*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634545781>

Dr. Tóth Ágoston
Debreceni Egyetem
Angol-Amerikai Intézet, Angol Nyelvészeti Tanszék
Pf. 400
H-4002 Debrecen
toth.agoston@arts.unideb.hu